

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2014/3.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[T] **HET VERENIGD KONINKRIJK DER
NEDERLANDEN. AANTEKENINGEN BIJ
EEN LEZINGENREEKS**

In een fictiereeks op de Vlaamse televisiezender Eén, getiteld *In Vlaamse velden*, komt in de tweede aflevering het Algemeen-Nederlands Verbond in beeld. Regisseur Jan Matthys filmt een fictieve vergadering van het Verbond aan het begin van de Eerste Wereldoorlog. De leden discussiëren er over de vernederlandsing van de Gentse universiteit, nota bene in het bijzijn van de franskiljon Henri Pirenne, waarmee de serie in één klap van het fictieve in het apocriefe verzeilt. Maar dat is een ander verhaal. Wat er hier toe doet: zo oud is dus het Algemeen-Nederlands Verbond dat het de tijd voor de Grote Oorlog nog heeft meegemaakt.

Maar wat vroeger stamverwantschap heette, tussen Noord en Zuid nagestreefd, wordt nu omschreven als “de handhaving en de ontplooiing

van de Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap waar ook ter wereld". Dat is de doelstelling die het ANV zich vandaag stelt. Sinds 2012 organiseert het verbond samen met een veel jongere partner, de Werkgroep Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, een lezingenreeks die ook wordt uitgegeven als luistersessie op cd: over oude gedachten in nieuwe vormen gesproken. Afwisselend in Gent en Amsterdam spreken Belgische en Nederlandse academici over het thema "Noord en Zuid onder Willem I. 200 jaar Verenigd Koninkrijk der Nederlanden". Voortschrijdend, lezing per lezing, wordt zo de geschiedenis van het Verenigd Koninkrijk herontdekt tot aan het jubileum in 2015 toe. Het doel is "het brede publiek bewust maken van de gezamenlijke geschiedenis van Nederland en België en bekendheid geven aan het meest recente onderzoek op dat terrein", zegt Jenny Bleijenberg, stafmedewerkster van ANV. Ik ontmoet haar tijdens de vijfde VKN-lezing die ik live bijwoon in het Vlaams Cultuurhuis De Brakke Grond in Amsterdam, op zondag 30 maart 2014.

Het is koppen lopen op het Damrak, wanneer ik in Amsterdam arriveer. Het plein voor hotel Krasnapolsky zit vol en baadt in het zonlicht. Vlak naast De Brakke Grond adverteren de terrasjes met Belgische bieren; maar toch gaan we naar binnen, vanuit de lentezon het donkere theaterzaaltje in, dat er kunstig uitziet met zijn rode stoelen. Er zijn een vijftigtal luisteraars, overwegend vijftigers: ik denk dat ik bij de jongsten in het publiek behoor.

Eveline Koolhaas, kunsthistorica, spreekt rustig en beschaafd over de artistieke verbroedering ten tijde van Willem I. Heeft het verenigen van het koninkrijk ook de kunsten in Noord en Zuid dichter bij elkaar gebracht? Aan de hand van een *Reis door België in het jaar 1814* van de Amsterdamse prent- en boekenuitgever Evert Maaskamp, wiens leefwereld ze verkende in haar proefschrift, schetst Koolhaas het panorama aan de vooravond van de vereniging. Noord en Zuid worden gekenschetst door verschillende picturale tradities: de grote historieschilderkunst versus het genretafereel en het landschap. Het Zuiden heeft een sterke institutionele ruggengraat met zijn academies en salons, de noordelijke kunst heeft een burgerlijke toets en een fijnzinnig coloriet. Tijdens de jaren van het Verenigd Koninkrijk zullen beide tradities

overeind blijven, maar wordt tevens getracht een "broederlijke" band te smeden, zoals Jan Frans Willems aan de Jeronimo de Vries schrijft. De literator en geestelijke vader van de Vlaamse Beweging is net als de Amsterdamse bewindvoerder een van de mannen die een gemeenschappelijk kunstleven nastreeft. Dat gemeenschappelijke kunstleven, betoogt Koolhaas, wordt behartigd door het verlenen van wederzijdse opdrachten, het uitschrijven van artistieke prijsvragen en het inrichten van gemeenschappelijke salons, waaraan schilders van Noord en Zuid kunnen participeren. En er is Willem I zelf. Door zijn aankooppolitiek stimuleert hij de wederzijdse betrekkingen. Hij bindt hofschilders rond zijn troon, zoals de Antwerpse academieschilder Matthieu of Matthijs van Brée. Die portretteren de vorst en verbeelden de grote gebeurtenissen uit zijn bewind.

De belangrijkste kunsthistorische erfenis van het Koninkrijk der Nederlanden, van de artistieke

Nieuwe kaart van het Koninkrijk der Nederlanden en het Groot Hertogdom Luxemburg, volgens de bepalingen van het Weener Congres en het Parijsche tractaat van 1815 uit de Atlas der Neederlanden, Haarlem, 1816, Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam.

verbroedering tussen Noord en Zuid, is het zogenaamde “klein historieel”, besluit Koolhaas. Deze nieuwe vorm van historieschilderkunst ontstond uit de confrontatie van de Noordelijke en Zuidelijke picturale tradities binnen het Willemiaanse bestel. Minder groots aangezet en uitgevoerd rond kleinere thema’s uit de vaderlandse geschiedenis – denk aan Hoofdt op het Muider slot – is zij het tastbare legaat van anderhalf decennium artistiek grensverkeer.

Er komen vragen uit het publiek van onder meer een gezaghebbende hoogleraar en een ex-politica uit Vlaanderen. Ik zie veel mensen met een notitieschriftje in de aanslag. Na de lezing spreek ik even met ANV-medewerkster Bleijenberg. Zij beaamt de parallel tussen het thema van de lezing en de huidige doelstellingen van het Verbond. “Culturele integratie en uitwisseling en samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland zijn een streefdoel, maar vanzelfsprekend is het nog steeds niet”, zegt ze. Ze voegt eraan toe dat de lezingenreeks nog tot 2015 loopt en knikt me begrijpend toe bij het vertrek: “Ik zeg altijd, hoe sneller u het land uit bent, hoe beter, want u weet nooit hoe het zit met die treinen.” Dus hol ik terug, over het Damrak, naar het station, op de Beneluxtrein, terugduikend in Jeroen Kochs recente biografie van Willem I.

Veel leesplezier is me niet gegund. Ik blijf de wagon te delen met terugkerende bezoekers van de *Holland zingt Hazes*, het mega-evenement dat gelijktijdig met Koolhaas’ lezing plaatsvond. Met hun oranje sjaals en zwarte hoedjes doen de fans het thema van de verbroedering in de kunst opnieuw alle eer aan. Opeens begrijp ik de scheiding weer: het Hazesgevoel, het blijft toch typisch Hollands.

Wanneer de trein Gent binnenrijdt, zijn we beland bij het begin van de negentiende eeuw, wanneer Willem tussen de raderen van de Revolutie vermaald wordt. Als een banneling vertoef hij in Groot-Brittannië. Het zal nog een tiental jaren duren voordat de erfprins tot koning wordt gekroond. In Gent zelf zijn de sporen van zijn kortstondige beleid alom zichtbaar: hij schonk de stad een zeekanaal, een universiteit en een gunstig klimaat voor de textielindustrie. De Gentse orangisten zouden hem tot lang na de scheiding aan de borst drukken. Tot vandaag wordt Willem I er als een warme vorst

herinnerd. Boeken als *Het geheugen van Nederland in Gent* (Academia Press, 2011) herinneren aan de band tussen Gent en Holland, terwijl een *Comité 1815-2015: Willem Bedankt!* (<http://willembedankt.org/>) al enkele jaren ronselt en ijvert om een standbeeld voor de Oranjevorst in Gent te plaatsen.

De Opstand, de Belgische revolutionairen en het ontstaan van de nieuwe natie vormen het onderwerp van de VKN-lezing van Els Witte. Zij is emerita van de Vrije Universiteit Brussel en belicht, steunend op de sociale wetenschappen, de actoren en processen die achter de revolutie schuilgingen. Ze hield haar lezing op 30 september 2012 in de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde in Gent als tweede deelnemer in de VKN-reeks, maar dankzij de cd-uitgave kunt u haar op elk willekeurig moment herbeluisteren. De openingslezing in het voorjaar van 2012 handelde over de literaire ontwikkelingen in Noord en Zuid en werd gehouden door Marita Mathijssen en Janneke Weijermars. De derde VKN-lezing droeg de titel “Het Onverenigd Koninkrijk der Nederlanden. Een beschouwing en een pleidooi”, gehouden door Remieg Aerts in het voorjaar van 2013; de vierde lezing van Guy Janssens en Rik Vosters besprak de taalpolitiek van Willem I en was wat technischer van aard. Van de vijfde en zesde lezing is de uitgave nog in voorbereiding.

Het decor van De Brakke Grond had een functie, merk ik al snel. In mijn bureau staan geen kunstige rode stoeltjes, er is geen publiek en geen spreker om de aandacht vast te houden. Er is alleen iTunes en het lege computerscherm dat het beluisteren van de geschiedenissen begeleidt. De indrukken, sensaties en prikkels van de performance, al beperkt die zich tot het aflezen van een tekst, zorgen voor een audiovisuele ervaring die in de eenzame studeerkamer ver weg is. Zonder de allure van het theater blijft slechts de naakte stem van de spreker over. En wat brengt die? De vorm en stijl van de lezingen zijn die van een stevig hoorcollege. Wat meer dynamiek brengen Mathijssen en Weijermars, met het wisselende vertelperspectief (Mathijssen doet Noord en Weijermars Zuid), de streepjes poëzie en de metafoer van de Bildungsroman (de lotgevallen van kind tot jongeling) die ze hanteren om het Verenigd Koninkrijk te beschrijven. Maar het radiohoorspel op zondagmiddag, dat gevoel blijft uit. En het debat achteraf wordt helemaal een

alleenspraak. Wie luistert naar de lezingenreeks van het ANV, doet het dus niet voor de kunst, maar voor de inhoud.

De lezingen verdelen het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden netjes in kavel: taal, literatuur, kunst, economie en politiek, in het bijzonder het verhaal van de Opstand, komen afzonderlijk aan bod. Ze brengen een synthese op dit domein, gebracht door vooraanstaande academici, in een algemene reeksredactie van Janneke Weijermars en Rik Vosters. Weijermars is initiatiefneemster van de Werkgroep Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (opgericht in Antwerpen in 2009) en verder promovenda in de Zuid-Nederlandse letteren ten tijde van Willem I, docent aan de Groningse universiteit en biograaf van Prudens van Duyse, de Gentse dichter, die zich ook geschaard wist achter “de Kunsten bij de Oranjevlag” – een dichtregel uit 1829. Vosters is als postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel en voert taalkundig onderzoek uit naar het Nederlands uit de achttiende en negentiende eeuw.

Vanuit deze thema's becommentariëren de sprekers het staatkundige experiment van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. In het domein van de literatuur mag dat letterlijk genomen worden: Mathijssen en Weijermars laten zien hoe literatuur en politiek, in de beste traditie van de letterheren, verstrengeld waren en hoe schrijvers en dichters de staatkundige evolutie – van vereniging, over opstand tot scheiding – met hun pennenvruchten begeleidden. Hendrik Tollens, de man van de “huiselijke poëzie”, verwelkomt het Zuiden in 1814 allerhartelijkst als “verloren broeders” – “Ons heil is uit ons wee ontstaan” – en wuift hen zonder spijt in 1830 weer uit, in een zevental verzen, waarin de jammerende Belgen over de hekel gehaald worden.

Voor de jonge Vlaamse dichters die zich gelaafd hadden aan de vereniging van taal en literatuur kwam de Opstand als een klap. “Elke kanonslag gaat ons in het hart”, schreef Willems aan De Vries, in een artistieke briefwisseling die ook Koolhaas had gelezen. Van Duyse emigreerde zelfs naar het Noorden, waar hij in 1831 debuteerde bij Van Immerseel; enige tijd later keerde hij terug, maar het zaad van de “broedermin” bleef verder bloeien in zijn literatuur. Het kwam tot volle wasdom in zijn

Vaderlandsche Poëzie (1840), waar de dichter treurt: “Geen vaderlander kan vergeten, / Dat hij tot Nederland behoort.”

De mogelijkheid van een *andere* geschiedenis van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden – één die Van Duyse meer had kunnen bekoren – wordt gethematiseerd in de lezing van de Nijmeegse hoogleraar Remieg Aerts. Hij kwam als derde aan bod in het voorjaar van 2013, maar zijn balans en pleidooi voor een nieuwe visie op de historische gebeurtenissen heeft de allure van een ruimhartige slotlezing. Vanuit de geschiedschrijving en geschiedtheorie betreft Aerts in zijn betoog de wisselende beelden en interpretaties van het Verenigd Koninkrijk die in de afgelopen twee eeuwen zijn neergezet. Hij laat zien hoe dit *scenario's* zijn van een masternarratief, die zijn ingegeven door de politieke denkbeelden van de auteurs en door de talige constructies van het historisch narratief, dat zich in relatie tot de lotgevallen van het Verenigd Koninkrijk makkelijk laat transformeren tot een dolle komedie, een bijtende satire of pijnlijke tragedie (of operette zo u wilt). Een van de passages raakt aan de geschiedenis van het ANV: de Groot-Nederlandse interpretatie van de historici Pieter Geyl en Frederik Carel Gerretson, die in de nieuwe staat de wedergeboorte van de Nederlandse stam zagen, een hereniging van de noordelijke en zuidelijke takken van de Dietse taalgemeenschap.

Met het werk van Ernst Kossmann als richtsnoer komt Aerts tot een eigen pleidooi. *De Lage Landen 1780-1940* (1976, 1986) – een dubbelgeschiedenis van Nederland en België – biedt hem een dubbel begrippenarsenaal: asynchroniciteit en possibilisme. Met het eerste begrip gaf Kossmann een structurele verklaring voor het falen van de nieuwe staat: de klassieke argumenten worden door hem herleid tot een fundamentele ongelijktijdigheid van twee landsdelen die zich op verschillende domeinen in een ander stadium van modernisering bevonden. Dat leidde tot incompatibiliteit: het amalgaam kón niet gesmeed worden. Het andere begrip verwijst naar de grondhouding van de historicus die tégen de deterministische gang van de Geschiedenis in oog moet hebben voor de andere mogelijkheden en niet-gerealiseerde opties die aanwezig waren in het verleden.

“Hoe zou nu een possibilistische geschiedenis van het Verenigde Koninkrijk eruit kunnen zien?” vraagt Aerts zich dan af, met Kossmann onder de arm. Zij moet eerst en vooral onthecht worden uit de nationale traditie waarin ze steevast bestudeerd wordt. Die nationale geschiedschrijving, per definitie kwetsbaar voor een deterministische opzet, moet ingeruild worden voor een transnationaal perspectief waarin het Verenigd Koninkrijk geplaatst wordt binnen de restauratiemonarchieën die overal in Europa tot stand kwamen in het postnapoleontische tijdperk. Ten tweede vraagt Aerts aandacht voor de dynamiek en verschuivingen die er op lokaal vlak waren en voor de particulariteiten van de verschillende elites, kringen, netwerken en circuits. Het Verenigd Koninkrijk was immers geen monolithisch blok dat onafwendbaar richting afgrond denderde. Het was een complexe en gelaagde samenleving die zich door een proces van staatsvorming en modernisering ploeterde, net zoals de rest van Europa.

Evident is dat het pleidooi van Aerts zelf kan worden bijgezet in de lange rij interpretaties van het Verenigd Koninkrijk die hij belicht, maar dat is nu eenmaal de gang van zaken in het historische bedrijf. Het Verenigd Koninkrijk van Willem I had anders kunnen aflopen. De geschiedschrijving kan nieuwe wegen opgaan. De geschiedenis zal het uitwijzen.

Er valt een hele boom op te zetten over de relatie tussen politiek en geschiedenis in de context van historische herdenkingen. Een klein takje mag hier niet ontbreken. Er kan niet naast gekeken worden dat het ANV een cultuurpolitiek programma ambieert dat in zekere mate spoort met de idealen van het Verenigd Koninkrijk. Heeft zij de Werkgroep Verenigd Koninkrijk ingehuurd om met academische onpartijdigheid de aloude broederliefde aan te wakkeren? Dat is al te kras. Els Witte laat zich weliswaar ontvallen dat ze “in dit milieu” de taaloestanden in het Koninkrijk niet meer hoeft uit te leggen, maar voor het overige hadden deze lezingen evengoed in een ander kader kunnen plaatsvinden. In de “naakte stem” van mijn iTunes-bibliotheek bespeur ik geen politieke ideologie; de hele onderneming past ongetwijfeld wel in een streven. Maar zolang het streven de inhoud niet dicteert, mag het zelfs lovenswaardig heten dat academici in het huidige universitaire bestel tijd

maken om hun inzichten aan een groot publiek kenbaar te maken. En er blijft het pleidooi van Aerts, dat gelezen kan worden als een demasqué van elke ideologisch beladen en revisionistische voorstelling van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Dat zijn pleidooi navolging mag vinden.

RUBEN MANTELS

Op zondag 28 september 2014 geeft dr. Stijn van de Perre (UGent) in de KANTL in Gent de zesde lezing van de reeks: *‘Ter begunstiging van de volkslijf’. Middelen, misverstanden en misbaar in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden*. Toegang is gratis, aanmelden via info@anv.nl. Alle informatie over de lezingen: www.werkgroepvkn.eu
